

РЕЦЕНЗИЯ

на Дисертационен труд на Александър Стефанов Масурски

на тема: **„ТРЕВОЖНОСТ И САМОТНОСТ ПРИ ЛИЦА С ПСИХОЗИ И ПРИ ЛИЦА, ЗАВИСИМИ ОТ ПСИХОАКТИВНИ ВЕЩЕСТВА“**

за придобиване на образователна и научна степен **„доктор“** по професионално направление 3.2. Психология (Клинична психология)

Научен ръководител: Професор д.пс.н. Ваня Матанова

Рецензент: Доц. д.пс.н. Румяна Крумова-Пешева

Дисертационният труд на Александър Масурски е посветен на тема, която провокира научния и изследователски интерес към психичното страдание, но и поставя въпроса за търсенето на по-ефективни модели на помощ за подобряване на цялостното функциониране на хората с психични заболявания и на зависимите от психоактивни вещества. Подобна тема е актуална с оглед профилактиката на суицидния риск, както и с откриването на нови стратегии за оптимизиране качеството на живот на пациентите. Идеята за социалната и екзистенциална тревога и връзката ѝ с чувството на самотност са област, която заслужава сериозно внимание по отношение тенденцията за преодоляване на стигматизирането и дисквалифицирането на психично болните и различните.

Дисертацията е с обем от 222 страници и включва увод, част „Теоретичен и литературен обзор“, част „Организация и провеждане на емпиричното изследване“, част „Резултати, дискусия и изводи от емпиричното изследване“, част „Обобщение на резултатите и изводи от проведеното изследване“, приноси на дисертационния труд,

заклучение и използвана литература. Онагледен е с 46 таблици и 8 фигури. Приложенията са разположени на 27 страници и съдържат 29 таблици и 56 фигури. Литературната справка включва 282 заглавия, от които 30 са на кирилица и 252 – на латиница. Всички използвани източници са абсолютно релевантни на разглежданата проблематика.

Авторефератът е в рамките на 47 страници и отразява напълно изчерпателно най-важните акценти от разработката. В него са посочени четири публикации на автора, пряко свързани с изследваната в дисертационната разработка проблематика.

В увода на дисертационния труд се посочва напълно аргументирано необходимостта от провеждане на клинични изследвания по отношение преживяванията на социална тревожност и самотност у пациенти с гранична и психотична личностна структура и организация. Представени са в резюме целите и отделните части на разработката. Подчерана е връзката между двата конструкра „тревожност“ и „самотност“, както и необходимостта от изследвания върху механизмите на взаимодействието между тях. Подобен вид изследване включва различията между индивидите в норма и патология. Изведена е необходимостта от идентифициране на адаптационните трудности с цел социализацията и интеграцията на лица с психични и поведенчески разстройства. Представен е и проблемът за суицидните нагласи като емоционален, когнитивен и социален „отговор“ на хроничните прояви на самотност и тревожност. Диагностицирането на потенциалния риск от суицид е от съществена важност с цел оптимизиране на профилактиката, психологичните и психотерапевтични интервенции и с цел подобряване качеството на живот сред различните популации. Отношението на автора е ясно заявено и показва задълбочено познаване на проблема и ангажирано участие.

Първа част от разработката представлява теоретичен и литературен обзор, в който са разгледани дефиниции на страха, тревожността, безпокойството, самотността и видовете самотност. Представени са теории за тревожните разстройства и са разгледани някои от тях като: фобийни тревожни разстройства, обсесивно-компулсивно разстройство, реакции на тежък стрес или разстройства в адаптацията и др. Разгледани са взаимовръзки между тревожност и психози, тревожност и зависимости, както и чувството на самотност от гледна точка на неговите специфики при психотични пациенти и при пациенти, употребяващи психоактивни вещества. Представени са голям

брой литературни източници като са дискутирани различни и нееднозначни резултати в насоката на изследване социалната тревожност и чувството на самотност.

Предложеният обзор показва добрата информираност на автора относно изследваните психични феномени, както и неговите способности за анализ и синтеза на теоретични и емпирични данни. Александър Масурски провежда задълбочена рефлексия върху различни парадигми като търси и подчертава общото, различното и специфичното в тях. Отбелязва и своята собствена позиция по разглежданите въпроси.

По много убедителен начин са представени същността на страха, тревожността и безпокойството. Отразени са различните гледни точки към тяхното разграничаване и дефиниране в разнообразни теоретични подходи, както и в чисто историческата им перспектива. Посочени са нормално-психологичните и патологичните им специфики. Аналитично са разгледани различни видове тревожни разстройства в тяхната симптоматология, етиология и особености. Представени са връзките на тревожността с психотичното функциониране, както и с поведението на зависимост.

Авторът проследява различните схващания и концепции и за самотността, започвайки от философската гледна точка, психоаналитичната и феноменологична, през теориите на привързаността и интерактивната перспектива, до поведенческата, когнитивна и екзистенциална парадигма. Представя характеристики на чувството за самотност през призмата на социалното функциониране на индивида. Прави рефлексия върху видовете самотност и различните интрапсихични, интерперсонални и социални фактори, влияещи върху формирането и развиването на подобно психично състояние. Афективните, мотивационни, когнитивни, поведенчески, социални и други аспекти на самотността илюстрират трудността на субективното преживяване в норма и патология. Задълбочават изолираността на личността, отдръпването от интимност и близост, от всякакъв род ефективни активности. Понижават свързаността на индивида с останалите. Авторът аргументирано посочва измеренията на самотността по отношение качеството на живота с тенденцията към загуба на опори и подкрепа, със склонността към развиване на тежки тревожни и депресивни състояния, с трудностите при реализацията на различни потребности.

С изключителна чувствителност са разгледани въпросите за самотността при пациентите с психоза и при зависимите от алкохол и психоактивни вещества.

Подчертано е значението на културалните и средови, полови и възрастови фактори върху чувството на самотност, върху близостта и зависимостта спрямо значимите други.

Обзорът на теоретичните концепции е представен с впечатляваща компетентност и с усета на професионалист, търсец различните взаимодействия между теорията и практиката.

Във втора част „Организация и провеждане на емпиричното изследване“ са описани целта и задачите на научно-практическите търсения. Издигнати са пет изследователски хипотези, изградени напълно релевантно на поставените цели. Проучването се отнася до 189 лица, разделени в 4 групи: болни с параноидна шизофрения, с алкохолна зависимост, с хероинова зависимост, както и контролна група. Изследваните лица са представени изчерпателно и коректно по съответните групи.

Изследването се базира на полуструктурирано интервю и на още четири изследователски методики – SAT (Social Anxiety Thoughts), RULS (Revised UCL Aloneliness Scale), C-SSRS (Columbia-Suicide Severity Rating Scale) и PANSS (Positive and Negative Symptoms Scale). Представени са коректно критериите за оценка степента на ремисия. Наред с посочените методики е използвано неструктурирано интервю за дообогатяване на информацията за изследваните лица. Включена е демографска информация като: пол, възраст, образование, работна заетост и семеен статус. Смятам избора на тези изследователски методики за особено подходящ с оглед прецизната диагностика, както и с цел установяването на корелации между посочените психични феномени.

Преживяването за самотност в много случаи няма статута на отделен значим параметър в клиничната практика. Той се диагностицира обикновено в група с други тревожни и депресивни характеристики на личността. В този смисъл намирам интереса на Александър Масурски към изследването му за изключително важен с цел неговото разграничаване от близки понятия като чувство на изолация, преживяване на отхвърленост и изключеност, липса на контакти и др. Приемам също, че подобна изследователска работа със стигматизирани и маргинализирани групи в обществото е опит не само да се разглеждат дефицитите в общуването, но и да се разбира по-ангажирано и задълбочено уязвимостта. Тревожността и самотността увеличават риска от суицидно поведение и проучването на тяхното взаимодействие, както и на

взаимодействието им с други психични състояния, би подпомогнало със сигурност разбирането на всеки един конкретен случай от практиката.

Трета част е озаглавена „Резултати, дискусия и изводи от емпиричното изследване“. Използваните статистически методи са изключително добра нагледна илюстрация на получените данни. Дисперсионните и корелационни анализи показват статистически значимите променливи и различията в и между изследваните групи.

Хипотезите са проверени и доказани по абсолютно убедителен и професионален начин. Подробно са описани резултатите при всяка една от изследваните групи. Нагледно са представени и задълбочено са анализирани и взаимовръзките между отделните изследователски параметри. Данните се отличават с висока интерпретативна стойност. Авторът не се ограничава само до констатации на факти, а търси тяхната аналитична стойност на мета-ниво, отчитайки психодинамичната им природа. Дискусиите и интерпретациите правят впечатление със своята изчерпателност и многопластовост. Ясно и убедително проличава способността на Александър Масурски да провежда сериозни емпирични изследвания.

Последователността на проведените тестови методики е представена от автора стъпково. Категорично става ясно, че социално-тревожните когниции оказват влияние върху чувството за самотност и чувството за неадекватност, а социалната неадекватност повлиява значимо самотността. Това е разбираем и логичен клиничен момент, но акцентът върху подобни взаимовръзки дава по-голяма дълбочина и разширява схващанията за различни депресивни и тревожни състояния в клиничния опит.

За изследване на демографските характеристики е изграден линеен регресионен модел, в който е оценено влиянието на всеки фактор поотделно, както и неговото взаимодействие с наличието и вида на психична патология.

Важен аспект на работата е търсенето на взаимовръзките между тревожността, самотността и суицидният риск. Изследвано е наличието или липсата на самоубийствени мисли, планове или опити в зависимост от патологията. Прави силно впечатление новаторската идея на автора да проучва не само актуалните суицидни нагласи у изследваните лица, самотността и тревожността като психични състояния, но и като личностни черти, влияещи сериозно върху жизненото функциониране на индивида. Този факт потвърждава още веднъж, че насочеността на разработката е в параметрите

на по-задълбочено и цялостно разбиране на преживяванията на конкретните групи пациенти, както и на идеята за по-голямо внимание и грижа към тях. В подобен смисъл изследването може да се използва изцяло за целите на консултирането и профилактиката в клиничната практика.

Проверяването на хипотезите представя изключително интересни научни данни относно изследваните психични феномени при различните групи лица. Социалната подкрепа, чувствата за взаимност и емоционален синхрон са отбелязани като значим фактор, редуциращ тревожността. В този смисъл понижаването на стигматизиращите тенденции би могло да изиграе съществена роля за по-успешната социализация, за намаляването на преживяването за самотност и суицидния риск. Можем да предположим, че би довело закономерно до повишаване усещането за сигурност и увереност в себе си.

По отношение на зависимите от алкохол лица Александър Масурски отбелязва повече затруднения в социалното функциониране и по-високи нива на социална тревожност. Той обвързва самата етиология на алкохолната зависимост именно с повишените нива на тази тревожност. Абсолютно логично допуска и противоположната обяснителна схема – че тревожността е резултат от психотравматичен минал опит. Обръща внимание и на изградените поведенчески стереотипи, свързани с тревогите на индивида в социална среда. Предлага разбирането на подобни психични феномени в тяхната полизависимост и полипричинност.

Изследването показва, че при зависимите от хероин се откриват по-ниски нива на социална тревожност. Интерпретациите на автора в това отношение доказват тезата за наличието на защитно поведение, манипулативност, диссимулация и съпротива пред себеразкриването. Той анализира получените резултати по-скоро от гледна точка на декларативност и съпротива. Заедно с това се отчита и фактът на заместителното лечение на пациентите, задоволителното им общуване в тяхната субгрупа и др.

Логично най-високите нива на социална тревожност Масурски отбелязва в групата на пациентите с психоза. Той свързва тези данни с идеята за виталната застрашеност на индивида, с усещането за грандиозния конфликт между Аза и реалността, както и за безпредставния ужас от деструктурализация и разпад на психичното. Представен е и акцент върху усещането за неадекватност и страх, за

странност на поведението и реакциите у изследваните лица, на корелацията с времето на психотичния епизод, с момента на участието в изследването и др.

Част от научно-изследователските предположения е свързана със субективно декларираното чувство за самотност. Отбелязана е липсата на достатъчно клинични изследвания по въпроса към настоящия момент. Най-високите равнища на самотност са открити отново при хората с психотично функциониране. Отбелязани са аутистичните тенденции като изолиращ и задълбочаващ самотността фактор. Стигматизацията и отбягването също са основен акцент в тази насока. Подчертани са и фактори като: финансовата нестабилност, наличието на предразсъдъци, агресията към различните, отхвърлянето им, страха от тях и др.

Лицата със зависимости също са представени като хора, изпитващи по-високи нива на самотност в сравнение с изследваните от контролната група. Причините за това авторът вижда отново в наличието на стигма по отношение на тях, в дисквалификациите, социалното изключване и negliжиране, в митовете и предразсъдъците, в бариерите в общуването и др.

Закономерно двата психични феномена на тревожността и самотността са интерпретирани от Александър Масурски като взаимновлияещи си и социални по своята същност. Представени са различните корелации между тях като индикатори за преживяването на страдание. Показана е тезата за значимостта на когнитивните схеми в историята на индивида, определяща редица измерения на неговата афективна и поведенческа същност.

Много важно е и допускането, откриващо пряка зависимост между преживяването за неадекватност, повишената социална тревожност и самотността. Посочена е ролята на когнициите в изграждането на чувството за дискомфорт, отхвърленост и социална недостатъчност. Използваните понятия представят една изчерпателна и динамична картина на вътрешната нестабилност на човека, оказваща силно отражение върху неговото обичайно функциониране и върху личностния му потенциал.

Новаторски характер притежава и идеята на Александър Масурски да изследва влиянието на демографските фактори върху чувството за самотност. Проучвани са спецификите и различията в зависимост от пола, възрастта, образованието, семейния

статус и трудовата заетост по отношение на социалната тревожност и самотността в норма и патология.

Убедително е доказано, че чувството на самотност повишава рисковете от развиване на суицидна нагласа и поведение, а социалната тревожност може да доведе до планиране на суицид при алкохолно зависими лица. Интензитетът на социално-тревожните мисли влияе върху нивата на суицидния риск като ниският интензитет понижава риска от суицид при хероинозависимите. Чувството на самотност не влияе върху суицидните нагласи при същата група индивиди. Тревожните чувства и самотността не повлияват върху суицидните нагласи и поведение при болните с шизофрения. Интересен е изводът, че самотността не въздейства върху интензивността на суицидния риск при зависимите от хероин.

Приносите на дисертационния труд са в две насоки. От една страна те са свързани с теоретични постижения: сравнителен анализ на интензитета на социално-тревожните когниции за трите групи изследвани лица, изследване на клиничните аспекти на самотността, което е изцяло новаторска идея за българския клинично-психологичен опит, изследване интензитета на връзката и взаимодействията между социалната тревожност и самотността, аргументация на взаимовръзката между изследваните феномени и суицидната нагласа, изследване на влиянието на редица демографски фактори, което обогатява и доразвива разбиранията и интерпретациите на тези преживявания.

Дисертацията съдържа и редица практически приноси, свързани пряко с теоретичните. Представени са различни измерения и корелации на социалната тревожност и чувството за самотност, преживяването за неадекватност и други, които имат изключително важна стойност за консултативната и психотерапевтична практика с различни групи пациенти.

Приносният характер на дисертацията е свързан с постигането на по-добро разбиране и прецизиране на феномените на социална тревожност, чувството за самотност, както и на взаимовръзките между тях. Подобно разбиране може да подпомогне подобряването на психичното функциониране и интегрираност към средата при изследваните категории лица. Проучването на самотността е също показател за наличието на по-пълноценна грижа за болните. Смятам, че би довело до

оптимизиране на клиничната практика от гледна точка на превенцията на рискови състояния на психична декомпенсация.

Не на последно държа да подчертая, че в дисертацията ясно личи сериозната грижа и ангажимент на автора към изследваните индивиди, неговата чувствителност към техните проблеми и потребности, вниманието, което специално отделя за разбиране на емоционалните им трудности и особености. Професионалният усет и емпатийност са качества от изключителна необходимост в практиката на клиничния психолог и психотерапевт. Работата с темите на уязвимостта, различията и самотата със сигурност изискват подобен усет.

Предложените от мен препоръки към дисертационния труд са изпълнени напълно прецизно.

В заключение: искам категорично да заявя, че дисертационният труд на Александър Стефанов Масурски съдържа важна научна и практическа стойност в областта на психодиагностичната, клинично-психологичната и психотерапевтичната практика. Това е разработка, която представя безспорно способностите на автора за провеждане на сериозни и задълбочени емпирични изследвания, както и неговите убедителни качества за осъществяване на теоретичен анализ и синтез на важни интрапсихични и интерперсонални феномени. Всичко това ми дава основание да предложа напълно убедено на уважаемото научно жури на Александър Масурски да бъде присъдена научната и образователна степен „доктор“ по професионално направление 3.2. Психология (Клинична психология).

Изготвил рецензията.....

(Доц. д.пс.н. Р. Крумова-Пешева)

29.09.2017г.

гр. София